

Slobodanka MARKOV¹

Univerzitet u Novom Sadu
Prirodno-matematički fakultet

PORTRET SAVREMENICE: ŽIVOT I BORBA GORDANE RAJKOV

(Milica Mima Ružičić Novković, prir. *Izboriti se za izbor: životna priča Gordane Rajkov*, Novi Sad: Centar „Živeti uspravno”, Centar za samostalni život osoba sa invaliditetom, UG „Ženske studije i istraživanja”, Futura publikacije, 2017, 160 str., ISBN 978-86-89807-04-2 (broš.), ISBN 978-86-89807-05-9 (CD-ROM))

Knjiga *Izboriti se za izbor: životna priča Gordane Rajkov* objavljena je u štampanom, elektronskom i zvučnom formatu na CD-u koji je uz nju priložen. Sastoji se iz pet poglavlja koja prate život i pola veka aktivističkog rada Gordane Rajkov: „Detinjstvo i obrazovanje”, „Aktivističko delovanje”, „Nastanak pokreta za samostalni život osoba sa invaliditetom u Srbiji”, „Političko delovanje” i „Jubileji na ličnom i poslovnom planu: dvadeset godina razvoja centra i pokreta za samostalni život osoba sa invaliditetom Srbije”. Uz predgovor urednice, knjiga sadrži i dodatke: 1. Biogram sagovornice; 2. Izdanja Centra za samostalni život osoba sa invaliditetom Srbije u Beogradu; 3. Knjige životnih priča žena 2000–2017. Dodatno bogatstvo izdanja predstavljaju i registar manje poznatih reči i pojmova, sažetak na srpskom i engleskom jeziku i izvodi iz recenzija, koje potpisuju Nevena Petrušić, Biljana Sikimić, Svjetlana Timotić i Suvad Zahirović. Urednica knjige o Gordani Rajkov, poznatoj borkinji pokreta za prava osoba sa invaliditetom, jeste Milica Mima Ružičić Novković, koja je druga generacija aktivistkinja ovog pokreta i studentkinja doktorskih studija u Centru za rodne studije Univerziteta u Novom Sadu. Ovaj podatak svedoči o tome da aktivizam ide iznutra: o položaju žena sa invaliditetom pišu one koje su gradile pokret, što analizu čini autentičnom.

1 E-mail: aga.markov@gmail.com

Knjiga prati životni put Gordane Rajkov, aktivistkinje u borbi za prava osoba sa neuromišićnim bolestima u bivšoj SFRJ i u Republici Srbiji, kao i njen četvorovogodišnji rad u Irskoj na stvaranju i razvoju Centra za samostalni život i pokretanju servisa personalnih asistenata i asistentkinja. Monografija je nastala u okviru projekta kojim je rukovala Svenka Savić, koja je u našu sredinu uvela (feminističku) metodu usmene istorije (engl. *oral history*) – beleženja životnih priča žena, koja je primenjena i u ovoj knjizi.

Životna priča Gordane Rajkov je u suštini priča o stvaranju i razvoju pokreta osoba sa mišićnom distrofijom u bivšoj Jugoslaviji i Srbiji i aktivizmu i borbi za prepoznavanje problema osoba sa invaliditetom u našoj sredini i njihovom rešavanju. Milica Mima Ružičić Novković beleži da su pokret gradile osobe sa visokim ličnim kvalitetima i snažnom motivacijom da unaprede položaj osoba sa invaliditetom. Gordana Rajkov je ličnost velike ambicije čiji angažman traje već više od pedeset godina, počevši od 1966. godine, kada je učestvovala u osnivanju Saveza distrofičara Jugoslavije. Posle raspada Jugoslavije, Srbija i Irska postale su sredine delovanja na unapređenju položaja osoba sa invaliditetom u kojima je Gordana Rajkov imala jednu od ključnih uloga.

Gordana Rajkov je detinjstvo i mladost provela u Beogradu u zanatlijskoj porodici. Posle osnovne škole upisala je gimnaziju, a potom Prirodno-matematički fakultet, računarski smer. Njenu mladost je obeležila i rana smrt roditelja, kada ostaje sama sa bratom, koji je po povratku iz vojske otišao u Nemačku i ostao da tamo živi. Od tada je živela bez podrške porodice i zarađivala je za život držeći časove matematike, a u međuvremenu je preuzela značajnu ulogu u organizovanju pokreta osoba sa mišićnom distrofijom i njihovoj integraciji u društvo. Vremenom je njen aktivizam proširen na borbu za prava i žena i muškaraca sa invaliditetom. Iskaz „boriti se da imaš izbor” sažima njenu životnu filozofiju i može se shvatiti kao poruka svim ljudima, i ženama i muškarcima, da borba otvara mogućnost promena, unapređenja vlastitog položaja.

Dok je Gordana Rajkov bila studentkinja (1965/66), zagrebački nedeljnik *Arena* objavio je vest da u opštoj bolnici u Zenici radi doktor Geza Čeh, koji leči mišićnu distrofiju. To je bio povod da u zeničku bolnicu dođe veliki broj dece i odraslih sa ovom bolešću iz tadašnje Jugoslavije, među kojima je bila i Gordana. U to vreme oboleli od mišićne distrofije nisu imali nikakva prava.

U razmeni mišljenja rođena je ideja o udruživanju i stvaranju organizacije pomoću koje bi se borili za unapređenje položaja osoba sa mišićnom distrofijom. Tako je u novembru 1966. godine nastalo Udruženje distrofičara Jugoslavije, sa sedištem u Fojnici.

Jugoslavija je bila među sedam zemalja osnivačica Evropske asocijacije organizacija lica sa mišićnom distrofijom – EAMDA, zajedno sa Holandijom, Belgijom, Danskom, Velikom Britanijom, Italijom i Nemačkom, u oktobru 1970. godine. Angažovanje Gordane Rajkov u ovoj organizaciji bilo je vrlo značajno. Kao delegatkinja Saveza distrofičara Jugoslavije u EAMDA bila je dvanaest godina njena potpredsednica, posebno zadužena za saradnju sa zemljama Istočne Evrope, a dve godine i predsednica i prva žena koja je vodila ovu organizaciju. Te pozicije ukazuju na visoko vrednovanje i poštovanje Gordaninih sposobnosti i znanja, kao i njene posvećenosti angažmanu kako na lokalnom, regionalnom, tako i na međunarodnom nivou.

Milica Mima Ružičić Novković u ovoj monografiji vrlo pažljivo prati učinke aktivizma Gordane Rajkov i njenih saradnica i saradnika. Ona je, pored mnogih drugih rezultata, istakla veliki trud koji su Gordana i njeni saradnici i saradnice uložili u aktivnosti na revidiranju postojećih, odnosno donošenju novih propisa o školovanju osoba sa invaliditetom, budući da su mnogi mladi ljudi usled progresije bolesti bili prisiljeni da prekidaju, odnosno napuste školovanje, i tako ostanu bez mogućnosti da se kasnije zaposle. Takođe je doneto i više drugih mera za olakšavanje položaja osoba sa neuromišićnim bolestima, kao što su beneficirani radni staž, samozapošljavanja, a promenjeni su i propisi u oblasti poreza i socijalne zaštite i mnogi drugi.

Monografija predstavlja autentično svedočenje žene sa invaliditetom o ličnoj borbi, nastojanju da se spreči diskriminacija, da se stvore ravnopravni uslovi za razvoj i život osoba sa invaliditetom. Gordana Rajkov je imala svest o prilično tvrdim patrijarhalnim pravilima društvenog okruženja u Srbiji. Njena strategija je bila da „ne menjajući ga otvoreno”, unosi „važne elemente promena u položaj osoba sa invaliditetom”, i u tome je u velikoj meri uspela.

Ona je 1992. godine bila pozvana u Dublin da pomogne Udruženju distrofičara Irske u organizovanju seminara o socijalnom uključivanju. Tada je bio osnovan i Centar za samostalni život osoba sa invaliditetom i ponudili su joj da ostane u Dublinu i radi za taj Centar. O njenom ugledu

svedoči i poziv da predaje na prvim studijama invaliditeta na Mejnuteledžu u Dublinu. Takođe joj je bilo ponuđeno da u Centru vodi program pod nazivom „Operacija izlazak”, koji je tek bio uveden. Cilj tog programa bio je da se jedan broj osoba, koje su živele u institucijama, izmeste u stanove koje je za svaku osobu Centar iznajmio, da im se angažuju personalni asistenti i asistentkinje i da pokušaju da žive samostalno.

Na pitanje Milice Mime Ružičić Novković o značaju koji je boravak u Irskoj imao za nju lično i za njen kasniji život, Gordana Rajkov kaže:

„Irska je bila jedna velika škola za mene, deo mog života koji je bio potpuno drugačiji od dotadašnjeg, život u kome sam ponovo dobila slobodu kakvu sam imala pre nego što je distrofija značajno smanjila moje fizičke mogućnosti i kretanje. Naravno, životna sredina bila je mnogo pristupačnija što mi je omogućavalo da živim kao i svi ostali ljudi u Irskoj” (68).

Za svoj rad u Irskoj, Gordana Rajkov je za godišnjicu rada Centra za samostalni život 2002. godine dobila priznanje „za izuzetan doprinos razvoju pokreta za samostalan život” u toj zemlji.

Nakon povratka iz Irske, Gordana Rajkov je početkom 1995. godine na konkursu britanske humanitarne organizacije OXFAM, koja je radila na prostoru bivše SFRJ, bila primljena na mesto zamenice šefa kancelarije u Beogradu, zahvaljujući prethodnom profesionalnom iskustvu (dobro je vladala pitanjima ljudskih prava, poznavala pristupe raznim manjinskim gupama, dobro govorila engleski jezik). U okviru ovog programa, Gordana Rajkov je postigla da se u program *Emergency* uključi i pomoć za osobe sa invaliditetom. Takođe je organizovala konferenciju o invalidskom pokretu u Srbiji. Bila je prva osoba koja je govorila o medicinskom i socijalnom modelu invalidnosti kod nas.

U OXFAM-u, Gordana se prvi put sreća sa pojmom *rod*, budući da je rodna ravnopravnost bila jedan od glavnih principa rada u toj organizaciji. Zato je ova organizacija prilikom zapošljavanja prednost davala ženama i osobama sa invaliditetom. Prvi praktični rezultat tog novog znanja bio je poseban kurs o dvostrukoj diskriminaciji žena sa invaliditetom koji je ona organizovala. Tako je jedno od područja njenog angažmana postalo i pitanje žena sa invaliditetom. Ona navodi da je to bilo jedno od područja koje

je ona prva donela u Srbiju. Takođe govori o tome da je pitanje rodne jednakosti uključivala u sve dalje projekte. Organizovala je i prvu regionalnu konferenciju o položaju žena sa invaliditetom 2000. godine u Ohridu. Kada je u OXFAM-u otvoreno radno mesto za regionalnog savetnika ili savetnicu za pitanja invalidnosti, sa ciljem da se ovo pitanje promoviše i u drugim OXFAM-ovim kancelarijama u regionu, Gordana Rajkov je bila izabrana za regionalnu savetnicu za pitanja invalidnosti.

Po povratku iz Dablina, Gordana je imala želju da se u Srbiji osnuje organizacija slična Centru za samostalni život osoba sa invaliditetom u Dublinu, što je i realizovano 6. februara 1996. godine. U razvoju ovog Centra, ona i njene kolege vodile su se željom za ostvarenjem ljudskih prava osoba sa invaliditetom zasnovanih na socijalnom pristupu invalidnosti. Osnovna misija Centra, koja je tada formulisana, bila je, a i ostala do danas, promocija filozofije samostalnog života i stvaranje uslova za njeno ostvarenje u Srbiji.

Iskustvo narodne poslanice još je jedna potpuno nova uloga za ženu sa invaliditetom u kojoj se našla Gordana Rajkov. Stranka G17+ je, u okviru priprema za izbore 2007. godine, došla na ideju da bi trebalo da i osobe sa invaliditetom uključi u svoj politički program, kako bi se istakla socijalna komponenta programa, koja je nedostajala. Njoj je ponuđeno da se kandiduje za funkciju poslanice, i ona ju je prihvatila uz uslov da ne mora da se učlani u stranku. Njen je stav bio da aktivista/kinja invalidskog pokreta mora da saraduje sa svima kako bi se izborili za prava osoba sa invaliditetom. Smatrala je da se na taj način osobama sa invaliditetom ukazuje prilika da postignu veću vidljivost, a njoj kao poslanici da promoviše ova pitanja. Tu je funkciju obavljala u dva mandata, 2007–2012. godine. U tom periodu usvojeni su najvažniji sistemski zakoni u ovoj oblasti.

Smatra da je kroz uticaj na zakonsku regulativu dala doprinos većem uključivanju invalidnosti u javne politike. Njena je procena da je njen rad kao narodne poslanice ohrabrio i motivisao druge osobe sa invaliditetom da se i društveno i politički angažuju u svojim lokalnim zajednicama. Tako je došlo do njihovog izbora i u lokalne skupštine.

Gordana Rajkov je inicirala da se promeni Poslovnik o radu Narodne skupštine i da se unese član koji propisuje pravo poslanika/ce sa invaliditetom da im se obezbedi podrška prema njihovim individualnim potrebama, a za koja sredstva obezbeđuje Narodna skupština.

Na pitanje o aktuelnoj situaciji u invalidskom pokretu, Gordana Rajkov odgovorila je da smatra da pokret „nekako klizi unazad”. Po njenom mišljenju, izgubio se entuzijazam, vidljivo je da nestaju zagovaračke aktivnosti a ponovo se afirmišu više slobodnovremenske aktivnosti kao što su slikarske kolonije, sportska takmičenja, kreativne radionice, ručni radovi i sl. Ona ukazuje da mnogo manje mladih ljudi želi da se uključi u rad organizacija za prava osoba sa invaliditetom. Taj se problem naziva „zamka beneficija”. Zapravo se radi o tome da što osobe sa invaliditetom imaju više uslova za normalan život, sve su manje motivisane da se uključuju u rad organizacija za prava osoba sa invaliditetom. Gordana Rajkov procenjuje da bi to moglo predstavljati veliki problem za budućnost.

Svako vreme ima svoje borce i borkinje za ljudska prava. Ženski pokret u Vojvodini ima mlade žene koje su već stasale u odgovorne borkinje za dalje unapređenje prava žena iz različitih društvenih zajednica. Milica Mima Ružićić Novković ovom knjigom iznosi u javnost različite segmente delovanja na unapređenju položaja jedne društvene grupe koje još uvek u široj populaciji nismo dovoljno svesni, i ukazuje na međusobni uticaj i povezanost delova pokreta za ljudska prava na sinhronijskoj i dijahronijskoj ravni.

Ženske studije u Novom Sadu i Rodne studije na Univerzitetu u Novom Sadu podstiču multidisciplinarnost u istraživačkom radu i razmenu među ženama sa različitim životnim iskustvom, što je omogućilo da u podsticajnom ambijentu nastane ova, ali i sve druge knjige iz edicije *Životne priče žena u Vojvodini*, koje predstavljaju značajnu analitičku građu na kojoj će sadašnja i buduće generacije moći da rade i istražuju.